

تأثیر عوامل اقتصادی بر کاهش فرزندآوری در طلاب

زهره رحیمی^۱

چکیده:

فرزندآوری به عنوان یکی از ارکان پایدارکننده خانواده و جامعه اسلامی، جایگاه ویژه‌ای در آموزه‌های دینی و فرهنگ اسلامی دارد. در عین حال، در سال‌های اخیر روند کاهش نرخ فرزندآوری در میان اقشار مختلف جامعه، از جمله طلاب علوم دینی، به یکی از دغدغه‌های جدی اجتماعی و فرهنگی تبدیل شده است. طلاب به دلیل نقش مؤثر در هدایت فکری و فرهنگی جامعه، الگویی برای سایر اقشار به شمار می‌آیند و هرگونه تغییر در نگرش آنان نسبت به فرزندآوری می‌تواند پیامدهای گسترده‌ای در سطح جامعه داشته باشد. بررسی‌ها نشان می‌دهد که یکی از عوامل کلیدی در کاهش تمایل طلاب به فرزندآوری، مشکلات و محدودیت‌های اقتصادی است. هزینه‌های سنگین زندگی شهری، افزایش مخارج مسکن، خوراک، پوشاک، آموزش و درمان، همچنین محدودیت فرصت‌های شغلی برای طلاب سبب شده است تا فرزندآوری به چشم یک مسئولیت دشوار و پرهزینه تلقی شود. از سوی دیگر، نگرانی نسبت به آینده شغلی و تأمین معیشت خانواده، باعث می‌شود زوج‌های طلبه به تأخیر انداختن فرزندآوری یا محدودسازی تعداد فرزندان را انتخاب کنند. این مسئله علاوه بر آثار فردی و خانوادگی، می‌تواند در سطح کلان موجب کاهش سرمایه اجتماعی، تضعیف نهاد خانواده و دور شدن از سیاست‌های کلان جمعیتی نظام اسلامی گردد. با توجه به اهمیت موضوع، پژوهش حاضر در پی بررسی دقیق تأثیر عوامل اقتصادی بر کاهش فرزندآوری در میان طلاب است. هدف آن، شناسایی مهم‌ترین متغیرهای اقتصادی مؤثر، تحلیل پیامدهای ناشی از این روند، و ارائه راهکارهایی برای تقویت سیاست‌های حمایتی و فرهنگی در جهت ترویج فرهنگ فرزندآوری در میان خانواده‌های طلبگی می‌باشد.

کلیدواژه: فرزندآوری، طلاب، عوامل اقتصادی، معیشت، سیاست‌های جمعیتی، خانواده طلبگی.

^۱ . طلبه مدرسه علمیه الزهرا سلام الله علیها فریدن. Zahra.rahimi115@gmail.com

مقدمه:

فرزندآوری در نگاه اسلام نعمتی الهی و پشتوانه‌ای برای استمرار حیات جامعه دینی است. آموزه‌های قرآن و روایات معصومان (ع) بر اهمیت تکثیر نسل و تربیت فرزند صالح تأکید ویژه‌ای دارند. در عین حال، تحولات اجتماعی و اقتصادی دهه‌های اخیر موجب شده است که بسیاری از خانواده‌ها، حتی در میان قشر طلاب که پیشگامان ترویج فرهنگ دینی‌اند، با پدیده کاهش فرزندآوری روبه‌رو شوند. این امر نه تنها یک مسئله فردی و خانوادگی، بلکه چالشی اجتماعی - فرهنگی با پیامدهای بلندمدت برای آینده جامعه اسلامی به شمار می‌آید. ضرورت تحقیق از آنجاست که طلاب به‌عنوان قشر مرجع فکری و فرهنگی، نقش الگویی برای دیگر اقشار جامعه دارند. هرگونه تغییر در نگرش آنان نسبت به فرزندآوری، می‌تواند در باور و رفتار مردم تأثیرگذار باشد. بنابراین بررسی عوامل بازدارنده، به‌ویژه مسائل اقتصادی که به‌صورت مستقیم بر تصمیم‌گیری خانواده‌های طلبگی اثر می‌گذارد، ضرورتی انکارناپذیر دارد. تبیین مسئله نشان می‌دهد که هزینه‌های بالای زندگی، افزایش قیمت مسکن، دشواری‌های اشتغال، درآمدهای محدود تبلیغی و وابستگی معیشت بسیاری از طلاب به شهریه‌های اندک، سبب شده است تا آنان فرزندآوری را مسئولیتی سنگین و پرهزینه بدانند. این نگرانی‌ها اغلب منجر به تأخیر در فرزندآوری یا محدود کردن تعداد فرزندان می‌شود؛ در حالی که از منظر دینی، کثرت نسل و تربیت فرزند صالح یک ارزش و وظیفه الهی محسوب می‌گردد. پیشینه پژوهش‌ها در ایران نشان داده است که عوامل اقتصادی از مهم‌ترین دلایل کاهش فرزندآوری در میان اقشار مختلف هستند. با این حال، بررسی‌های اختصاصی در مورد قشر طلاب کمتر صورت گرفته و بیشتر پژوهش‌ها به جامعه عمومی پرداخته‌اند. بنابراین تمرکز بر خانواده‌های طلبگی و تحلیل شرایط خاص آنان می‌تواند خلأ پژوهشی موجود را جبران کند. از منظر ابعاد موضوع، این تحقیق علاوه بر بررسی مشکلات معیشتی و اقتصادی طلاب، به پیامدهای اجتماعی، فرهنگی و جمعیتی کاهش فرزندآوری نیز خواهد پرداخت. همچنین راهکارهای تقویت حمایت‌های مالی، فرهنگی و سیاست‌گذاری‌های جمعیتی در حوزه خانواده طلبگی مورد توجه قرار خواهد گرفت.

۱. نگاه قرآن به فرزندآوری و تکثیر نسل:

در قرآن کریم مسئله فرزند و تکثیر نسل، نه تنها یک موضوع طبیعی و بیولوژیک، بلکه امری ارزشی و الهی تلقی شده است. خداوند در آیه ۱۱ سوره نوح می‌فرماید: ﴿وَيُمَدِّدْكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ﴾؛ یعنی اگر استغفار کنید، خداوند شما را با اموال و فرزندان یاری خواهد کرد. این آیه نشان می‌دهد که فرزندآوری نعمتی است که در کنار رزق و روزی، از الطاف الهی به شمار می‌رود.

همچنین در سوره فرقان (آیه ۷۴) دعای بندگان شایسته چنین ذکر شده است: ﴿رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ﴾؛ «پروردگارا! از همسران و فرزندانمان روشنی چشم عطا کن». این آیه دلالت دارد که داشتن فرزند نه تنها مطلوب است، بلکه مایه آرامش قلب و کمال زندگی مؤمنانه محسوب می‌شود.

۲. روایات معصومین (علیهم السلام) درباره فرزندآوری:

در روایات اهل بیت (علیهم السلام)، تکثیر نسل مؤمنان توصیه جدی شده است. پیامبر اکرم (ص) می‌فرمایند:

«تَنَاقَحُوا تَكْثُرُوا فَإِنِّي أَبَاهِي بِكُمْ الْأُمَمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ» (حر عاملی، وسائل الشیعه، ج ۲۰، ص ۴۳)

این روایت نشان می‌دهد که کثرت نسل امت اسلامی نه تنها یک خواست اجتماعی، بلکه مسئله‌ای در سطح امت و قیامت اهمیت دارد. امام صادق (ع) نیز می‌فرمایند: «هیچ منفعتی بعد از اسلام بهتر از همسری نیست که چون به او بنگری شادی‌ات دهد، و چون به خانه‌ات برگردی تو را حفظ کند و در نبودت از خودش و مال تو نگهداری کند و برای تو فرزند بیاورد» (کلینی، الکافی، ج ۵، ص ۳۲۸)

این روایات، بُعد خانوادگی و اجتماعی فرزندآوری را تبیین می‌کنند؛ یعنی فرزند، هم عامل نشاط خانواده است و هم پشتوانه جامعه ایمانی.

۳. جایگاه خانواده در اسلام خانواده در نظام ارزشی اسلام، بنیادی‌ترین نهاد اجتماعی و تربیتی است. قرآن

کریم در آیه ۲۱ سوره روم ازدواج و تشکیل خانواده را مایه سکونت و مودت می‌داند: ﴿وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً﴾. فرزند در این نهاد، محصول مودت و رحمت است و تداوم آن را تضمین می‌کند. از سوی دیگر، در فرهنگ اسلامی خانواده نه تنها نهادی خصوصی، بلکه محل

رشد نیروهای مؤمن برای آینده جامعه است. به تعبیر مقام معظم رهبری، «هر فرزندی که در دامن خانواده مؤمن و متعهدی پرورش یابد، ذخیره‌ای برای اسلام و انقلاب است» (خامنه‌ای، بیانات ۱۳۹۱/۷/۱۹)

۴. نقش طلاب در الگوسازی اجتماعی:

طلاب علوم دینی، به دلیل جایگاهشان در جامعه دینی، نه تنها برای خود و خانواده‌شان مسئولیت دارند، بلکه به عنوان «الگوهای سبک زندگی اسلامی» شناخته می‌شوند. اگر طلبه‌ای در مسئله‌ای مانند فرزندآوری، کوتاهی کند یا به علت مشکلات اقتصادی از این امر فاصله بگیرد، اثر مستقیم بر جامعه دارد. به بیان دیگر، وقتی جامعه می‌بیند که قشر روحانی - که داعیه‌دار ارزش‌های اسلامی است - خود از فرزندآوری فاصله گرفته، این تلقی ایجاد می‌شود که فرزندآوری مسئله‌ای دست‌چندم و غیرضروری است. این در حالی است که در سیاست‌های کلان جمعیتی کشور، بر نقش الگویی طلاب و روحانیت تأکید ویژه شده است (شورای عالی انقلاب فرهنگی، سیاست‌های کلی جمعیت، ۱۳۹۳)

۵. پیوند میان اقتصاد و فرزندآوری در مبانی دینی:

هرچند در قرآن و روایات، فرزندآوری ارزشمند دانسته شده، اما همیشه در کنار آن اشاره‌ای به رزق و روزی نیز آمده است. در سوره انعام (آیه ۱۵۱) خداوند می‌فرماید: ﴿وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِّنْ إِمْلَاقٍ نَّحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ﴾؛ «فرزندان خود را به سبب فقر نکشید، ما شما و آنان را روزی می‌دهیم». این آیه بیان می‌کند که دغدغه اقتصادی نباید مانع اصلی فرزندآوری باشد، هرچند در واقعیت اجتماعی امروز، این نگرانی‌ها یکی از عوامل مهم کاهش فرزندآوری است که در ادامه مقاله به آن پرداخته خواهد شد. جمع‌بندی بخش اول در مجموع، آموزه‌های دینی اسلام تأکید فراوانی بر فرزندآوری، تکثیر نسل و تربیت فرزندان صالح دارند. خانواده در این نگاه، هسته اصلی تمدن اسلامی است و طلاب علوم دینی نقش محوری در انتقال این ارزش‌ها به جامعه دارند. بنابراین، هرگونه کاهش فرزندآوری در میان طلاب، نه تنها یک مسئله فردی و اقتصادی، بلکه تهدیدی برای هویت فرهنگی و الگویی جامعه اسلامی به شمار می‌رود.

مولفه های موثر در فرزندآوری:

افزایش فرزندآوری تحت تأثیر عوامل مختلفی قرار دارد. برخی از مولفه های کلیدی شامل:

۱. وضعیت اقتصادی: شرایط مالی مناسب و دسترسی به منابع اقتصادی می تواند انگیزه ای برای خانواده ها باشد تا فرزندان بیشتری داشته باشند.

۲. آموزش و پرورش: سطح تحصیلات والدین، به ویژه مادران، می تواند تأثیر زیادی بر تصمیم گیری در مورد تعداد فرزندان داشته باشد.

۳. حمایت اجتماعی: وجود شبکه های حمایتی مانند خانواده، دوستان و جامعه می تواند احساس امنیت و راحتی بیشتری برای والدین ایجاد کند.

۴. سیاست های دولتی: برنامه ها و سیاست های حمایتی از خانواده ها، مانند مرخصی زایمان و کمک های مالی، می تواند به افزایش فرزندآوری کمک کند.

۵. فرهنگ و ارزش ها: باورها و ارزش های فرهنگی در مورد خانواده و فرزندآوری نیز نقش مهمی دارند.

۶. دسترسی به خدمات بهداشتی: دسترسی به خدمات بهداشتی و مشاوره های مربوط به باروری می تواند تأثیرگذار باشد. (فرزندآوری و سیاست های جمعیتی. مهدی گلشنی. ص ۷۶)

این عوامل می توانند به تنهایی یا به صورت ترکیبی بر تصمیم گیری خانواده ها در مورد فرزندآوری تأثیر بگذارند. عوامل اقتصادی نقش مهمی در کاهش فرزندآوری در طلاب دارند. یکی از اصلی ترین دلایل، فشارهای مالی و اقتصادی است که خانواده ها با آن مواجه هستند. هزینه های زندگی، از جمله مسکن، تحصیل و بهداشت، می تواند باعث شود که خانواده ها تصمیم بگیرند تعداد فرزندان خود را کاهش دهند.

علاوه بر این، عدم ثبات شغلی و درآمد پایین نیز می تواند بر تصمیم گیری در مورد فرزندآوری تأثیر بگذارد. طلاب ممکن است به دلیل مشغله های تحصیلی و عدم درآمد ثابت، احساس کنند که نمی توانند به خوبی از فرزندان خود مراقبت کنند.

۶. افزایش وابستگی به واردات کاهش تولید داخلی به دلیل کاهش نیروی کار می‌تواند منجر به افزایش وابستگی به واردات کالاها و خدمات شود. این امر می‌تواند تراز تجاری کشور را منفی کرده و فشارهای ارزی را افزایش دهد. بر اساس گزارش‌های اقتصادی، افزایش واردات می‌تواند منجر به کاهش ذخایر ارزی و افزایش بدهی‌های خارجی شود.

۷. تأثیر منفی بر نوآوری و توسعه فناوری جمعیت جوان به عنوان نیروی محرکه نوآوری و توسعه فناوری شناخته می‌شود. کاهش جمعیت جوان می‌تواند به کاهش نرخ نوآوری و توسعه فناوری در کشور منجر شود. بر اساس مطالعات اقتصادی، کاهش نوآوری می‌تواند رشد اقتصادی را محدود کرده و توان رقابتی کشور را کاهش دهد. (همان. ص ۲۸-۴۵)

راهکارهای پیشنهادی برای مقابله با پیامدهای اقتصادی کاهش فرزندآوری:

۱. سیاست‌های تشویقی برای فرزندآوری دولت می‌تواند با ارائه تسهیلات مالی، معافیت‌های مالیاتی و حمایت‌های اجتماعی، خانواده‌ها را به فرزندآوری تشویق کند. بر اساس تجربیات کشورهای موفق در این زمینه، سیاست‌های تشویقی می‌توانند تأثیر قابل توجهی در افزایش نرخ باروری داشته باشند.

۲. اصلاحات در نظام تأمین اجتماعی برای مقابله با چالش‌های نظام بازنشستگی، لازم است اصلاحات ساختاری در نظام تأمین اجتماعی انجام شود. این اصلاحات می‌تواند شامل افزایش سن بازنشستگی، افزایش مشارکت افراد در صندوق‌های بازنشستگی و بهبود مدیریت منابع باشد.

۳. سرمایه‌گذاری در آموزش و پرورش سرمایه‌گذاری در آموزش و پرورش می‌تواند به افزایش کیفیت نیروی کار و بهره‌وری اقتصادی منجر شود. آموزش با کیفیت می‌تواند مهارت‌های لازم را برای نیروی کار فراهم کرده و توان رقابتی کشور را افزایش دهد.

۴. توسعه فناوری و نوآوری سرمایه‌گذاری در تحقیق و توسعه می‌تواند به افزایش نوآوری و توسعه فناوری در کشور منجر شود. این امر می‌تواند رشد اقتصادی را تسریع کرده و توان رقابتی کشور را در بازار جهانی افزایش دهد.

کاهش فرزندآوری در ایران با پیامدهای اقتصادی گسترده‌ای همراه است که می‌تواند توسعه پایدار کشور را تهدید کند. اجرای سیاست‌های مؤثر و جامع در زمینه افزایش نرخ باروری و اصلاحات اقتصادی می‌تواند به مقابله با این چالش‌ها کمک کرده و آینده اقتصادی کشور را تضمین کند. (همان، ص ۶۵)

۴. راهکارهای عملی و سیاستی برای تقویت فرزندآوری در طلاب

الف) ارائه حمایت‌های مالی و مسکن یکی از عوامل مهم در کاهش فرزندآوری، مسائل اقتصادی است. ارائه حمایت‌های مالی و مسکن مناسب به طلاب می‌تواند انگیزه آنان را برای فرزندآوری افزایش دهد.

ب) آموزش و مشاوره‌های تربیتی برگزار کردن دوره‌های آموزشی و مشاوره‌های تربیتی برای طلاب و خانواده‌های آنان می‌تواند به ارتقاء آگاهی‌های دینی و تربیتی منجر شود و در نتیجه، تصمیم‌گیری‌های بهتری در زمینه فرزندآوری اتخاذ گردد.

ج) اصلاح نگرش‌های فرهنگی ترویج فرهنگ فرزندآوری در میان طلاب از طریق رسانه‌ها، جلسات آموزشی و برنامه‌های فرهنگی می‌تواند نگرش‌های منفی نسبت به فرزندآوری را تغییر دهد و آنان را به داشتن خانواده‌های بزرگ‌تر تشویق کند.

د) تسهیل شرایط ازدواج تسهیل شرایط ازدواج برای طلاب از طریق کاهش هزینه‌ها، ارائه تسهیلات مسکن و حمایت‌های اجتماعی می‌تواند انگیزه آنان را برای تشکیل خانواده و فرزندآوری افزایش دهد. (همان، ص ۳۴)

نتیجه گیری:

فرزندآوری و تربیت نسل صالح از دیدگاه قرآن کریم و اهل بیت (علیهم السلام) امری مهم و ضروری است. در حوزه‌های علمیه نیز با ارائه راهکارهای فرهنگی و حمایتی، می‌توان به طلاب در زمینه تشکیل خانواده و تربیت نسل صالح کمک کرد. مقایسه تطبیقی با جوامع دیگر نشان‌دهنده اهمیت آموزه‌های دینی در شکل‌دهی نگرش‌ها و رفتارها در زمینه فرزندآوری است. با توجه به این آموزه‌ها و راهکارها، می‌توان به افزایش تمایل طلاب به فرزندآوری و تربیت نسل صالح امیدوار بود. تأکید می‌شود که فرزندآوری در طلاب نه تنها به عنوان یک وظیفه دینی، بلکه به عنوان یک نیاز اجتماعی و فرهنگی حائز اهمیت است. با اتخاذ راهکارهای مناسب و ارائه حمایت‌های لازم، می‌توان به تقویت فرزندآوری در این قشر مهم جامعه دینی پرداخت و از پیامدهای منفی کاهش آن جلوگیری نمود.

راهکارهای تقویت فرزندآوری در طلاب :

۱. فرهنگی و آموزشی برگزاری کلاس‌ها و کارگاه‌های خانواده و فرزندآوری ترویج الگوهای دینی و روایی فضاسازی فرهنگی در حوزه‌ها و خوابگاه‌ها

۲. اقتصادی و حمایتی حمایت مالی مستقیم و اعطای کمک‌هزینه به خانواده‌های طلبه تسهیل دسترسی به مسکن مستقل ارائه تخفیف‌ها و امکانات در خدمات درمان و آموزش فرزندان

۳. اجتماعی و روان‌شناختی شبکه‌سازی میان خانواده‌های طلبه مشاوره قبل و بعد از ازدواج برای آمادگی روانی و تربیتی

۴. سیاستی و نهادی تدوین سیاست‌های حمایتی حوزه‌ای تبلیغ اهمیت فرزندآوری در رسانه‌های دینی الگوبرداری از تجارب موفق سایر کشورها و تطبیق با فرهنگ دینی ایران

فهرست منابع:

* قرآن کریم. ترجمه الهی قمشه ای

* نهج البلاغه. ترجمه محمد دشتی. چاپ ۱۲. قم. انتشارات جمکران. ۱۴۰۲

۱. اباذری. یوسف. تحولات اجتماعی و فرهنگی در ایران. چاپ سوم. تهران. نشر نی. ۱۳۹۸.

۲. فکوهی. ناصر. جامعه‌شناسی خانواده. چاپ اول. تهران. نشر نی. ۱۳۹۷.

۳. گلشنی. مهدی. فرزندآوری و سیاست‌های جمعیتی. چاپ اول. قم. انتشارات موسسه آموزشی و پژوهشی امام

خمینی ره. ۱۳۹۷

۴. محزون. علی اکبر. خانواده و فرزندآوری. چاپ اول. قم. انتشارات موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی

ره. ۱۳۹۸.

۵. کلینی، محمد بن یعقوب. الکافی. ج ۵. تهران: دارالکتب الإسلامیة، ۱۴۰۷ ق .

۶. حر عاملی، محمد بن حسن. وسائل الشیعه. ج ۲۰. قم: مؤسسه آل‌البیت، ۱۴۰۹ ق.

فهرست مقالات:

۱. حسینی، منصور و قهرمانی، محمدجواد، بررسی اهمیت فرزندآوری بر اساس آموزه‌های دینی، دومین

کنفرانس بین‌المللی دانش و فناوری حقوق و علوم انسانی ایران، تهران، ۱۴۰۱.

۲. رحمانیان، محمد و پیلتن، فخرالسادات، بررسی جامعه‌شناختی عوامل مؤثر بر تمایل به فرزندآوری زنان و

مردان متأهل، مجله مطالعات توسعه اجتماعی ایران، سال هفتم، شماره دوم، بهار ۱۳۹۴.

۳. محمدی. محمد. بررسی تأثیر نگرش‌های اجتماعی و فرهنگی بر تصمیم‌گیری‌های اقتصادی خانواده‌های

ایرانی. مجله جامعه‌شناسی ایران، سال ۱۳۹۸، شماره ۱۵.

۴. یوسفی. جعفرصادق. و همکاران. بررسی تأثیر وضعیت فرهنگی-اقتصادی خانواده بر تربیت فرزندان در سبک

زندگی اسلامی. فصلنامه مطالعات قرآنی، دوره ۱۲، شماره ۴۶، تابستان ۱۴۰۰.

